

Географія України

Фізико-географічне положення,
кордони і орографічні складові
території України

Тема 1. Фізико-географічне положення, кордони і орографічні складові території України

Зміст теми:

- 1.1. Загальні відомості про територію України, її місце серед країн світу і Європи.
- 1.2. Основні риси фізико-географічного положення країни. Крайні географічні точки і географічні центри України.
- 1.3. Державні кордони України.
- 1.4. Орографічні складові території України.

1.1. Загальні відомості про територію України, її місце серед країн світу і Європи

- Україна розташована у західній частині материка Євразія, переважно в межах частини світу Європи.
- Лише невелика частина України – острів Тузла (площею 3,5 км²), відокремлений від «материкової» частини Керченською протокою, формально розташовується в Азії.
- Відносно географічного центру Європи (пам'ятний знак про його розташування знаходиться біля села Ділове Рахівського району Закарпатської області), Україна розташована в її центральній і південно-східній частинах.
- Площа України становить 603,7 тис. км². Це 5,7% (1/18 частина) від площі Європи і 0,44% (біля 1/225 частини) площі суходолу Землі.
- За площею Україна займає 44 місце серед незалежних країн світу і друге місце серед держав Європи (після Росії)¹. Вона на 1/7 більша за площу Франції, майже в 2 рази – Польщі, в 2,5 рази – Великобританії й Румунії, майже в 5 разів – Греції, в 20 разів – Бельгії.
- Протяжність України із заходу на схід – 1316 км, а з півночі на південь – 893 км.

Зіставлення площі України та найбільших європейських держав

(Джерело: геомар.com.ua)

Україна	Франція	Іспанія	Німеччина	Польща	Італія	Велика Британія
Територія (тис. км²)						
603,7	544,0	504,8	357,0	312,7	301,3	244,9
Населення (млн жит.)						
46,1	61,3	40,5	82,4	38,5	58,2	61,1
Густота населення (жит./км²)						
77	113	80	231	123	193	249

- Географічний центр України, розрахований як перехрестя її серединного меридіана і серединної паралелі – смт. Добровеличківка, Кіровоградської обл. має координати $48^{\circ}23'$ пн.ш. і $31^{\circ}11'$ с.д.
- За іншими розрахунками, які враховують конфігурацію території України, центр її знаходиться в м. Ватутіне, Черкаської області ($49^{\circ}01'$ пн.ш. і $31^{\circ}02'$ с.д.).
- Є й інші варіанти розташування географічного центру, – зокрема географічний центр, розрахований як центр ваги плоскої фігури, обмеженої кордонами України має координати $49^{\circ}01'39''$ пн. ш. і $31^{\circ}28'58''$ с.д. і розташовується на околиці с. Мар'янівка колишнього Шполянського району Черкаської області.
- Цей географічний центр отримав державне визнання, що підтверджено Наказом Державного комітету природних ресурсів України № 95 «Щодо уточненого місцезнаходження географічного центру України» від 20.05.2005 р.

1.2. Основні риси фізико-географічного положення країни. Крайні географічні точки і географічні центри України

- Фізико-географічне положення – це розташування будь-якої території на Землі відносно інших географічних об'єктів (полюсів, екватора, морів і океанів тощо).
- Фізико-географічне положення зумовлює особливості природи цієї території й характеризується певними показниками (широтне і довготне положення, розташування відносно океанів та ін.
- Широтне положення (розташування між певними географічними широтами) визначає кількість сонячної радіації, і, – значною мірою, – показники температури повітря. Різниця в кількості сонячної радіації зумовлена різницею кута падіння сонячних променів на різних широтах.
- Як правило, чим більша різниця в широті крайньої північної й південної точок території – тим більша різниця у кількості сонячної радіації.
- Крайня північна точка України розташована поблизу села Грем'яч Новгород-Сіверського району Чернігівської області ($52^{\circ}22'45''$ пн. ш.), а крайня південна точка – мис Миколая на півдні Кримського півострова ($44^{\circ}23'11''$ пн. ш.).

Мис Миколая, Крим

- Часто можна зустріти версію, що крайньою південною точкою є мис Сарич, однак він розташований північніше (табл.).
- Україна розташована в середніх (помірних) широтах, у межах помірного географічного поясу, природних зонах мішаних лісів, широколистяних лісів, лісостепу й степу.
- **Довготне положення** – це розташування території по довготі, між меридіанами, яке, значною мірою, визначає ступінь континентальності клімату.
- Крайня західна точка України розташована біля села Соломонове поблизу міста Чоп Закарпатської області ($22^{\circ}08'13''$ сх. д.), а крайня східна – біля села Рання Зоря Міловського району Луганської області ($40^{\circ}13'40''$ сх. д.).
- Ці показники визначають помірний ступінь континентальності клімату, розташування України переважно у другому годинному поясі.

Таблиця

Крайні точки України та їх координати

	Розташування	Координати	
Північна	с. Грем'яч, Чернігівської обл.	52°22'46" пн.ш.	33°11'28" с.д.
Південна	мис Миколая, Кримський п-ів.	44°23'11" пн.ш.	33°46'36" с.д.
	мис Сарич, Кримський п-ів.	44°23'16" пн.ш.	33°44'16" с.д.
Західна	с. Соломонове, Закарпатської обл.	48°25'06" пн.ш.	22°08'13" с.д.
Східна	с. Червона Зірка, Луганської обл.	49°15'38" пн.ш.	40°13'40" с.д.

- **Положення відносно морів і океанів.** Територію України омивають внутрішні моря Атлантичного океану Чорне й Азовське. Протяжність берегової лінії морів у межах України понад 2,8 тис. км. Вихід до морів, і далі, – через протоки Босфор, Дарданелли – до Середземного моря, і далі – через Гібралтарську протоку, – до Світового океану має велике значення для торговельних зв'язків України з різними країнами світу і є позитивною рисою фізико-географічного положення.
- **Положення відносно до потоків повітряних мас** значною мірою пов'язане із усіма попередніми пунктами географічного положення. Найбільш суттєво на територію України впливають потоки повітряних мас з Атлантичного океану. Чим західніше, ближче до цього океану знаходиться територія, тим клімат вологіший, із м'якшою зимою і прохолоднішим літом; а чим далі на схід – тим клімат стає більш континентальним (із прохолоднішою зимою і сухішим жарким літом).

- **Розташування відносно літосферних плит, великих орографічних елементів.**

Більша частина України розташована в межах великої стійкої Євразійської літосферної плити, якій у рельєфі відповідають рівнини.

Захід і південь України належать до рухливого Середземноморського поясу літосфери, якому, зокрема, відповідають Кримські й Карпатські гори.

Рівнинна частина Закарпаття відноситься до Паннонського серединного масиву.

Таблиця

Особливості фізико-географічного положення території України (за Л.М. Булавою, 2016)

Особливості	Оцінка положення	
	Сприятливі риси	Несприятливі риси
Розташування у помірних широтах; мішано- і широколистянолісовій, лісостеповій та степовій зонах.	Клімат дозволяє вирощувати основні продовольчі культури	Клімат прохолодний для теплолюбних рослин
Відносна віддаленість від океанів та окраїнних морів.	Відносно стійка погода. Має вихід до морів	Із заходу на південний схід зростає посушливість клімату
Належить переважно до Євразійської тектонічно стійкої літосферної плити. Переважає рівнинний рельєф.	Територія зручна для обробки земель, будівництва доріг. Сильні землетруси бувають рідко	Територія відкрита для повітряних мас різних напрямків (холодних з півночі і сухих зі сходу).

1.3. Державні кордони України

- Загальна протяжність державних кордонів України по суходолу становить біля 4,6 тис. км.
- По суходолу Україна межує із сімома країнами: Білоруссю, Росією, Молдовою, Румунією, Польщею, Угорщиною й Словаччиною.

Таблиця

Протяжність державних кордонів України

Кордон	Протяжність, км
Українсько-Білоруський	891
Українсько-Російський	1576
Українсько-Румунський	531
Українсько-Молдовський	939
Українсько-Угорський	103
Українсько-Словацький	97
Українсько-Польський	526

- Північний кордон проходить по Поліській низовині, відокремлюючи Україну від Брестської і Гомельської областей Білорусі.
- Північно-східний – по відрогах Середньоруської височини, відокремлюючи Україну від Брянської, Курської, Белгородської і Воронежської областей Росії. Далі кордон виходить на вододіл річок Деркула і Богучара й повертає на південь, перетинаючи р. Сіверський Донець у нижній течії та Донецький кряж, і виходить на узбережжя Азовського моря на схід від коси Кривої, відділяючи Україну від Ростовської області Росії.
- Південний кордон проходить по Чорному і Азовському морях, а південно-західний – по пригирловій частині Дунаю і долині Дністра, відділяючи Україну від Румунії та Молдови.
- Західний кордон перетинає Карпати у верхів'ї р. Черемош і слідує далі по долині р. Тиси на Закарпатській низовині, знову відділяючи Україну від Румунії та Угорщини. Далі західний кордон повертає на північ і вдруге перетинаючи Карпати у верхів'ї р. Сян, відділяючи Україну від Словаччини і далі слідує по долині р. Західний Буг відмежовуючи Україну від Польщі.
- Морські кордони України визначені ще не чітко. Вони становлять біля 2 тисяч кілометрів. Країнами-сусідами України через Чорне й Азовське моря є Росія, Румунія, Болгарія, Туреччина, Грузія.

1.4. Орографічні складові території України

- Орографічно рельєф території України представлений низовинами (70% території), височинами (25%) та низько- і середньовисокими горами (5%).
- Середня висота поверхні рівнинної частини території України складає 175 м (рис. 1.3), максимальна – 515 м (г. Берда на Хотинській височині), мінімальна –5 м (узбережжя Куяльницького лиману).

- У межах рівнинної частини України виділяються височини:
Придніпровська (середні висоти 150-240 м; максимальна – 323 м, на півночі вона відокремлюється від Поліської низовини чітким уступом висотою 4-6 м. Максимальних висот досягає в Побужжі).
- **Подільська** (середні висоти 180-400; максимальна – 471 м (г. Камула). Це – найбільш підвищена частина рівнинної України – вододіл Західного Бугу, Прип'яті, Дністра і Південного Бугу. Через значні висоти та переважання висхідних тектонічних рухів територія зазнала значного ерозійного розчленування з утворенням окремих «низькогірних» масивів: Розточчя, Опілля, Гологори – 471 м, Кременецькі гори – 408 м, Товтри – 443 м).
- **Волинська** (середні висоти 220-250 м; максимальна – 342 м). Височина розчленована на окремі масиви долинами Західного Бугу, Стиру, Горині та інших річок. Окремі масиви досягають висоти 320-340 м – Мізоцький кряж, Повчанські висоти).
- **Приазовська** (середні висоти 100-300 м; максимальна – 324 м – г. Могила Бельмак).

- **Донецька** (середні висоти 260-320 м; максимальна – 367 м – г. Могила Мечетна). Ця височина, відома також як Донецький кряж, є сильно денудованою герцинською спорудою, що розчленована густою сіткою глибоких долин, балок і ярів, які створюють враження низькогірного рельєфу).
- **Відроги Середньоруської височини** (середні висоти 190-200 м; максимальна – 236 м).
- **Хотинська** (межиріччя річок Дністра і Прута). Тут знаходиться найвища точка рівнинної частини України. З-поміж інших, Хотинська височина вирізняється і своїми значними пересічними висотами, які становлять 350-400 м.

Низовини України:

- **Поліська** (середні висоти 150-200 м; максимальна – 316 м).
- **Придніпровська** (середні висоти 50-170 м; максимальна – 236 м, з чіткими терасовими рівнями. У північно-східній частині Придніпровської височини виділяється Полтавська терасова рівнина, глибоко (50-80 м) розчленована долинно-балочною мережею).
- **Причорноморська** (середні висоти 10-170 м; максимальна – 179 м, мінімальна -5 м. річкові долини неглибокі, від 50 до 20 м, на вододілах спостерігається широкий розвиток подів). Інколи зі складу Причорноморської низовини виділяють Північнокримську низовину. Тут, на узбережжі затоки Сиваш, так само як і поблизу Одеси, висоти знижуються нижче рівня моря.
- **Закарпатська** (частина більшої Середньодунайської рівнини з пересічними висотами 100-120 м).

- **Гори.** На півдні та південному заході територія України облямована гірськими системами Кримських гір (максимальна висота 1545 м, г. Роман-Кош) та Українських Карпат (максимальна висота 2061 м, г. Говерла – найвища вершина України).
- **Українські Карпати** орфографічно поділяються на 3 частини: Зовнішні (Скибові) Карпати, що включають Східні Бескиди (900-1300 м), Горгани (до 1800 м) і Покутсько-Буковинські Карпати (700-1400 м); Центральні Карпати включають Вододільно-Верховинський (1000-1700 м) і Полонинсько-Чорногірський (1400-2000 м) хребти та Рахівські і Чивчинські гори (1700-1900 м); Внутрішні – Вулканічний (Вигорлат-Гутинський хребет) – 900 м. Середня висота Українських Карпат (з урахуванням Передкарпаття і Закарпатської низовини) становить 750 м.
- **Кримські гори** мають асиметричну будову (куести) з північними похилими і південним стрімким схилами. В їх орографічній будові також виділяється 3 пасма: Головне висотою 1200-1500 м, Внутрішнє (до 600 м) і Зовнішнє (250-300 м). Пасма розділені міжгірними долинами і улоговинами. Середня висота Кримських гір 440 м.

Практична робота

- 1. На контурну карту нанесіть державний кордон України.
- 2. Позначте крайні точки, географічний і геометричний центри України та підпишіть їх назви.
- 3. Користуючись атласом, визначте координати крайніх точок.

